

ВПЛИВ КРИМІНОГЕННОЇ СИТУАЦІЇ УКРАЇНИ НА КРЕДИТНУ ДІЯЛЬНІСТЬ БАНКІВ

Розглянуто сутність та особливості однієї із загроз безпеці діяльності банків, зокрема кримінальної ситуації, яка складається у кредитно-фінансовій сфері країни. Визначено причини, способи, засоби і суб'єкти скоєння злочинів у сфері кредитної діяльності банків.

Ключові слова: безпека, економічний злочин, банківська злочинність, кримінальна ситуація, кредитна діяльність, кримінальна справа, кредитні операції, зловживання.

Досліджуючи організацію безпеки вітчизняними банками, неважко помітити, що остання підпадає під дуже суттєвий вплив певних факторів, які обумовлюються умовами, у яких працюють банки. Результати вивчення організації банками власної безпеки в різні періоди функціонування банківської системи України показують, що остання завжди формувалась під впливом політичних, правових, економічних, соціальних та інших умов, які склалися на ринку банківських послуг у той чи інший період розвитку нашої держави. Водночас, як показує досвід, незначні зміни тієї чи іншої ситуації обов'язково позначаються на ритмі роботи банків, формуючи для них додаткові ризики і загрози. Водночас результати реалізації зазначених ризиків і загроз, як правило, виявляються в економічних наслідках діяльності банків, у тому числі і його кредитній діяльності.

Суттєвий вплив на формування загроз кредитній діяльності банків здійснює криміногенна ситуація, яка складається у кредитно-фінансовій сфері країни. Проблема злочинності в Україні залишається досить гострою уже декілька років поспіль. Як зазначають фахівці, щороку реєструються півмільйона і більше злочинів різного спрямування. Половина з всіх організацій, які надають послуги фінансового характеру, є об'єктами економічних злочинів [1]. Водночас, як свідчить практика, більша частина економічних злочинів вчиняється із використанням саме банків. Тому необхідною передумовою ефективної боротьби з корисливими злочинами у сфері банківської діяльності, зокрема у сфері кредитування, є виявлення та вивчення чинників, які сприяють скоєнню злочинів.

Теоретичним і практичним питанням безпеки банківської діяльності присвячено праці багатьох вітчизняних і іноземних учених. Значний внесок у дослідження зазначених проблем зробили такі українські фахівці, як Зубок М. І., Ліпкан В. А., Стрельбицька Л. М., Яременко С. М. та ін., а також російські науковці – Жмеренецький В. Ф., Мінаєв Г. О., Рибалкін М. М., Ярочкін В. І. та ін.

Відаючи належне доробку дослідників у сфері банківської безпеки, слід зауважити, що на сьогодні у працях науковців здебільшого розглядаються загрози банківській діяльності загалом. Водночас поза їх увагою залишилися питання впливу криміногенної ситуації на кредитну діяльність банку. У зв'язку з цим значну увагу в нашій статті буде присвячено саме вказаним питанням.

Метою статті є дослідження реальної ситуації

кримінального середовища навколо банківського кредитування, розгляд факторів, які визначають кримінальну ситуацію в банках, та основних способів здійснення злочинів у банках.

Головним плацдармом вітчизняної злочинності є економіка країни. Злочинність у сфері економіки досягла такого рівня, що вона стала визначати характер і напрямки реалізації реформ не тільки у економічних галузях, а і в системі державного будівництва і правоохоронної діяльності [3]. З 1990 року економічна злочинність в Україні характеризується високим рівнем і постійною тенденцією до зростання за окремими її видами. Як зазначають фахівці і показують статистичні дані, найбільша кількість злочинів скоюється у агропромисловому комплексі, на об'єктах паливно-енергетичного комплексу, у сфері приватизації, зовнішньоекономічної діяльності і у фінансово-кредитній сфері [1].

Особливу роль у банківській системі відіграє одна з головних функцій банку – кредитування суб'єктів господарської діяльності та громадян. Підвищена суспільна небезпека злочинів у сфері банківського кредитування визначається наступними факторами.

По-перше, злочини у сфері банківського кредитування завдають істотних збитків не лише комерційним банкам та вкладникам, а й негативно впливають на функціонування усєї економічної системи держави. У багатьох випадках одержані злочинцями кошти переводяться за межі України, де зберігаються на незаконно відкритих рахунках. Таким чином, крім прямих збитків, спричинених неповерненням до банків кредитних ресурсів, державним інтересам також завдається величезна шкода у вигляді прискорення інфляційних процесів, знецінення національної валюти, що, зрештою, може призвести до «знекровлення» кредитно-фінансової системи.

По-друге, злочинна діяльність такого спрямування характеризується різноманітністю, високоінтелектуальним характером, швидкою адаптацією злочинців до нових форм та методів підприємницької діяльності, що дозволяє зарахувати ці злочини до категорії особливої складності та вимагає від фахівців застосування додаткових знань та можливостей. Розслідування таких фактів у багатьох випадках надто ускладнюється тим, що його повноцінному проведенню одночасно протидіють як злочинці, так і недобросовісні банкіри. Перші, у більшості випадків, переховуються під «вивісками»

легальних підприємницьких структур, використовують у злочинних цілях ім'я господарюючого суб'єкта – юридичної особи та різноманітні цивільно-правові відносини. Таке прикриття дозволяє легко маскувати злочин під легальну фінансово-господарську діяльність, за якою дуже важко розпізнати злочинну комбінацію. Інші, здебільшого в особі керівництва банківських установ, насамперед посадових осіб, які за хабарі видали неповернуті кредити, усіяло «гальмують» слідство, використовуючи численні корупційні важелі та значні фінансові можливості.

По-третє, слід звернути увагу на особливості діяльності банків, які формують передумови для скоєння злочинів у банківській діяльності, у тому числі і у сфері банківського кредитування. Серед них: відсутність сприятливих умов для ефективної протидії злочинним зазіханням на власність та діяльність банків, недостатність або відсутність профілактичних заходів безпеки банків, які спрямовані на виявлення, локалізацію, запобігання правопорушенням, що скоюються працівниками банків, несправедлива оплата праці працівників банків, відсутність у банках пропаганди безпечної поведінки, відповідної ідеології, яка б формувала відповідний менталітет працівників щодо їх ставлення до власної безпеки, безпеки банку та ін.

Традиційно провідне місце з точки зору заподіяної шкоди від злочинних зазіхань займає банківська сфера [3]. За розрахунками Національного банку України, відтік капіталу через банківську систему України складає близько 1,2 млрд доларів США щороку [4].

Досліджуючи проблеми злочинності, можемо дійти

висновку, що кримінальну ситуацію в банках визначають наступні фактори:

- інтелектуальний характер злочинів, який виявляється насамперед у використанні злочинцями нових форм та інститутів ринкової економіки;
 - наявність стійкої тенденції до щорічного зростання кількості злочинів та збільшення розмірів завданої шкоди;
 - високий рівень латентності банківських злочинів;
 - кримінальні інтереси у банківському секторі, які концентруються з метою використання банків для організації каналів переведення незаконно здобутих капіталів за кордон;
 - тенденція до симбіозу корупції, організованої злочинної діяльності із банківською злочинністю;
 - низька ефективність правоохоронної системи та банківської безпеки щодо протидії злочинам [10].
- Водночас злочинність у сфері кредитної діяльності банків виступає складовою банківської злочинності і поширюється як на операції з вкладами кредитних коштів, так і на операції з формування кредитних ресурсів та управління ними, що зображено у табл. 1. Найбільш поширеними способами злочинів при здійсненні банками кредитної діяльності виступають:
- незаконне одержання банківських кредитів шляхом шахрайства (7,9 %);
 - заволодіння кредитними ресурсами за змовою представників кредитора і позичальника (18%);
 - зазіхання працівників банків на кредитні ресурси останніх (3%) [5].

Таблиця 1. Особливості здійснення злочинів банківських операцій [8]

Вид операції	Основні способи здійснення злочинів	Засоби здійснення злочинів	Особи, які здійснюють злочин
Розрахункові операції	підробка документів внесення шахрайських змін у документи розкрадання документів неправочинне проникнення в комп'ютерну систему банку та в електронні системи банківських рахунків	розрахунково-платіжні банківські документи (чеки, векселі, тратти) пластикові картки комп'ютерні віруси помилкові комп'ютерні команди	співробітники банку особи, які не є співробітниками банку
Депозитні операції	неправочинне проникнення в комп'ютерну систему банку підробка документів	депозитні сертифікати комп'ютерні віруси помилкові комп'ютерні команди	здебільшого співробітники банку
Кредитні операції	незаконне одержання кредиту навмисне неповернення кредиту невиплата відсотків за кредитом	надання позичальником підроблених документів про кредитоспроможність або документів, що містять недостовірні дані фальсифікація надання застави під кредит навмисне банкрутство	особи, які не є співробітниками банку співробітники банку у змові з третіми особами

Науковцями доведено, що злочини, скоєні у кредитній сфері, за сумою завданих збитків посідають провідне місце серед всіх злочинів у банківській діяльності. Такий висновок науковців підтверджується і кримінальною статистикою. Так з 2227 кримінальних справ, порушених Міністерством внутрішніх справ

України по злочинах економічного спрямування в м. Києві у 2011 році, 146 стосувались банківських установ, з них 66 — злочинів, скоєних у сфері кредитної діяльності банків. Структуру таких кримінальних справ наведено в табл. 2.

Таблиця 2. Структура кримінальних справ порушених Міністерством внутрішніх справ у м. Києві у 2011 р. за злочинами, скоєними за участю банків міста [6]

Характеристика	Показники
Всього справ:	146
- з них за злочинами у сфері кредитної діяльності	66
а) з них шахрайство при проведенні кредитних операцій:	52
видача кредиту на підставну особу	6
видача кредиту по підроблених документах	35
обман кредитора	11
б) зловживання службовим становищем працівників банку	8
в) неправочинне використання застави	3
г) неповернення коштів	3

Сума коштів по кримінальних справах у сфері кредитної діяльності складала 18 221 327 грн і 503 960 доларів США. Кримінальні справи зачіпали 35 % банківських установ міста, у деяких банках було порушено протягом року по декілька справ[6].

Найбільш поширеними кримінальними механізмами, які застосовуються злочинцями при скоєнні злочинів у кредитній діяльності банків, науковці та спеціалісти правоохоронних органів називають: використання підроблених документів, обман щодо об'єктивного стану підприємств-позичальників, фальсифікація документів, неправочинне внесення в документи необ'єктивної інформації, у тому числі і щодо суми коштів, використання фіктивних підприємств,

безпідставне надання кредитних коштів або списання їх з рахунків позичальників, застосування так званого кримінального банкрутства, виведення кредитних коштів з банку шляхом фіктивного кредитування [10].

Характерним для злочинності у сфері кредитної діяльності є те, що її учасниками є працівники банків, які скоюючи злочини і, як правило, діють у змові з позичальниками. У більше ніж половині випадків злочинні групи утворюють добровільні тимчасові об'єднання. Нерідко до складу таких груп входять керівники підприємств, головні бухгалтери, керівники підрозділів банків, а то і самі керівники банків, як це демонструє табл. 3.

Таблиця 3. Суб'єкти економічної злочинності в банках [1]

Учасники злочинних груп	Відсоток
З боку кредиторів:	
керівники установ банків	84
керівники та посадові особи кредитних підрозділів	56
фахівці, що супроводжують кредитні операції	12,5
колишні працівники банків	10,5
З боку позичальників:	
директори підприємств	66
головні бухгалтери	30
засновники та власники	14
інші посадові особи	11

На це вказують і результати дослідження, проведені в Україні міжнародною аудиторською компанією Price Waterhouse Coopers. У її звіті за 2011 рік вказується, що 40 % злочинів скоюється вищим керівництвом організації, ще 40 % — керівниками середньої ланки і лише 20 % — виконавцями [1]. Найбільш поширеними злочинами економічного спрямування, в тому числі і в банках виявились: незаконне привласнення майна (коштів) — 73 %, корупція і хабарництво — 60 %,

маніпуляція з фінансовою звітністю — 30 %. Зазначені показники можна екстраполювати і на кредитну діяльність банків, оскільки способи і механізми скоєння злочинів у цій сфері якраз вказують на подібну класифікацію.

Цікавими є результати дослідження міжнародної аудиторської компанії Price Waterhouse Coopers щодо взаємозв'язку кількості зловживань з розмірами організації, що зображено у табл. 4.

Таблиця 4. Зловживання в Україні в 2011 році залежно від кількості працівників в організації [1]

Кількість працівників	Відсоток зловживань
До 200 співробітників	27
201 — 1 000 співробітників	30
1 001 — 5 000 співробітників	23
Понад 5 000 співробітників	20

Тобто можна зробити висновок, що найбільш ураженими зловживанням посадових осіб будуть центральні офіси банків та їх обласні (регіональні) філії, де працюють до 200-1000 осіб.

Досліджуючи питання банківської злочинності і джерела злочинності у сфері кредитної діяльності банків, не можна не помітити не тільки її кількісного зростання, а і збільшення збитків від такого

негативного явища. Останнім часом спостерігається тенденція до погіршення ситуації з посадовими зловживаннями та недобросовісною поведінкою працівників компаній. Світові ЗМІ спостерігають збільшення кількості крадіжок, скоєних працівниками установ, організацій та господарюючих суб'єктів. Як вказують фахівці кадрової безпеки, саме сьогоднішні взаємовідносини в компаніях створили умови, за яких збігаються потреби, можливості і самовиправдання в поведінці працівників як сприятливі підстави для скоєння ними злочинів [7].

Пояснення такої ситуації дослідники, фахівці кадрової безпеки та психологи знаходять у рівні професіоналізму працівників. Прагнучи до удосконалення професійної майстерності свого персоналу, банки таким чином формують не лише здатність виконувати на високому професійному рівні виробничі завдання, а і на такому ж рівні скоювати посадові злочини. З підвищенням рівня професіоналізму працівників підвищується і рівень загрози від них для банків. Тобто, як висновок, можемо говорити, що загрози від персоналу в кредитній діяльності банків є постійними і гострота такої проблеми має тенденцію до підвищення із зростанням рівня професійної майстерності працівників. Однак реалізація таких загроз може здійснюватись лише за умов, які сприяють злочинній поведінці працівників. Можливість скоєння злочинів за несприятливих умов падає втричі, і лише одна четверта працівників може шукати можливості для скоєння злочину за несприятливих для цього умов [2].

Високий професійний рівень працівників дає їм змогу досить ефективно використовувати наявні технологічні процедури здійснення кредитної діяльності для скоєння різноманітних злочинів. За таких умов розкриття таких справ складає всього 8–10 %, а

відшкодування збитків, завданих банківськими працівниками в операціях кредитної діяльності, може складати всього 2 % [9].

Отже, банки як фінансові установи посідають провідне місце у злочинній діяльності їх посадових осіб. Таке «почесне» місце банків серед суб'єктів економічних галузей обумовлюється ще і обсягами завданої шкоди. Більше половини викритих у банках складають злочини з сумою збитків 100 000,00 грн, а з 2009 р. - на суму один і більше мільйона гривень [11].

Таким чином, характеризуючи кримінальну ситуацію у сфері кредитної діяльності, можна підсумувати, що:

- у всіх випадках на першому місці виступає загроза втрати банками своїх кредитних коштів як результат кримінальних зазіхань на їх кредитну діяльність;
- криміналізація кредитних відносин банків із своїми кредиторами і клієнтами, крім матеріальних збитків, формує загрозу втрати клієнтів та іміджу банків;
- формування кредитних ресурсів за рахунок капіталу пов'язаних осіб банків обумовлює загрозу їх втрати у критичних для банку ситуаціях;
- враховуючи наявність серед суб'єктів злочинної діяльності працівників банків, останнім не слід очікувати суттєвого зниження кримінальних загроз у їх кредитній діяльності, такі загрози і надалі будуть мати стійку тенденцію до поширення;
- банкам не слід сподіватись на суттєве відшкодування збитків, завданих їм злочинною діяльністю їх працівників у процесі кредитної діяльності, як правило, такі збитки будуть складати безповоротні втрати банків.

Список літератури

1. Всесвітній огляд економічних злочинів (Україна), грудень 2011 / Price Waterhouse Coopers [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.pwc.com.ua.
2. Зубок М. І. Забезпечення безпеки підприємства, банку в роботі з кадрами. Частина перша / М. І. Зубок, С. М. Яременко // *Бизнес и безопасность*. — К., 2010. — № 5. — С. 44–46.
3. Кальман О. Г. Економічна злочинність в Україні: стан, тенденції, протидія / О. Г. Кальман // *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. — Луганськ, 2010. — № 5. — С. 3.
4. Кириченко О. А. Управління фінансово-економічною безпекою : навч. посіб. / [Кириченко О. А., Лаптев С. М., Пригунов П. Я. та ін.]. — К.: Університет «КРОК», 2010. — 480 с.
5. Паламар Л. В. Криміналістична профілактика злочинів, пов'язаних з незаконним отриманням банківських кредитів : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Паламар Любов Вячеславівна. — К., 2008. — 16 с.
6. Офіційний сайт Міністерства внутрішніх справ України у місті Києві [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.militia.kiev.ua/>
7. Самоукина Н. В. Незаменимый сотрудник и кадровая безопасность / Самоукина Н. В. — М.: Вершина, 2008. — 176 с.
8. Фрумкін К. Шахрайство та злочини у банківській сфері / К. Фрумкін // Інформаційно-аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/gkr/150.htm.
9. Храните ваши деньги...(О состоянии сферы банковской безопасности в Украине) / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bos.dn.ua/view_article.php?id_article=713.
10. Чернявський С. С. Методика розслідування злочинів у сфері банківського кредитування : автореф. дис...канд. юрид. наук : 12.00.009 / Чернявський Сергій Сергійович. — К., 2009. — 22 с.
11. Яременко С. М. Забезпечення економічної безпеки діяльності банків: дис... канд. економ. наук : 08.00.08. / Яременко Світлана Миколаївна. — К., 2010. — 247 с.

РЕЗЮМЕ

Толстошеева Анастасія

Влияние криминогенной ситуации Украины на кредитную деятельность банков

Рассмотрены сущность и особенности одной из угроз безопасности деятельности банков, в частности криминальной ситуации, которая складывается в кредитно-финансовой сфере страны. Определены причины, способы, средства и субъекты совершения преступлений в сфере кредитной деятельности банков.

RESUME

Tolstosheyeva Anastasia

The influence of the crime situation in Ukraine on the credit activity of banks

We consider the nature and characteristics of one of the threats to the security of banks, in particular the criminal situation that is emerging in the credit and financial area of the country. There have been defined causes, methods, tools and actors of committing crimes in the area of credit activity of banks.

Стаття надійшла до редакції 26.02.2013 р.